

Makale Geliş Tarihi | Received: 22.07.2022
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 12.09.2022

E-ISSN: 2148-9327
http://dergipark.org.tr/kilikya
Araştırma Makalesi | Research Article

FELSEFEYİ GERÇEKTE KİM BAŞLATTI YA DA İLK FİLOZOFLAR

Doğan Barış KILINÇ*

Öz: Sadece tarihi ilgilendiriyor gibi görünen felsefenin başlangıcı problemi, şüphesiz tarihsel bir meseledir, ama aynı zamanda felsefenin kendisine de ait bir konudur, çünkü bu probleme ilişkin değerlendirmeler zorunlu olarak felsefenin doğasını açığa vurmaktadır. Felsefeyi Miletli Thales'in başlattığına ve ilk filozof olduğuna dair yerleşik bir gelenek söz konusudur; bununla birlikte, felsefe kendine özgü belirlenimler kazanıp kendini belirlemesini sağlayan belli bir gelişme sürecinin ürünüdür ve bu bakımdan birçok filozofun emeğine gerek duymuştur. Felsefe tarihinin ilk döneminde Grek filozoflar yeni başlangıçlar yapmışlar ve böylelikle felsefenin yeni yönlerinin açığa çıkmasına hizmet etmişlerdir. Bu çalışmada, felsefenin sadece bir kurucusu değil kurucuları olduğunu vurgulamak üzere Thales'ten Aristoteles'e dek Grek filozofların felsefenin oluşumuna sağladıkları katkı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Felsefenin Başlangıcı, İlk Filozoflar, Felsefe Tarihi, Thales, Aristoteles

WHO REALLY STARTED PHILOSOPHY, OR FIRST PHILOSOPHERS

Abstract: The problem of beginning of philosophy, which only seems to concern history, is surely a historical matter, but also a subject belonging to philosophy itself, for the considerations about this problem necessarily reveals the nature of philosophy. There is a tradition that it is Thales of Miletus who started philosophy and was the first philosopher; however, philosophy is a product of a certain development process, by which it has acquired specific determinations and determined itself, and in this regard, it has required the labors of many philosophers. In the initial period of philosophy Greek philosophers made new beginnings and so served to the revealing of new aspects of philosophy. In this study, in order to emphasize that philosophy has not only one founder but founders, the contributions Greek philosophers from Thales to Aristotle made to the becoming of philosophy will be treated.

Keywords: Beginning of Philosophy, First Philosophers, History of Philosophy, Thales, Aristotle

* Dr. Öğr. Üyesi | Assistant Professor

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Dicle University, Faculty of Arts, Department of Philosophy, Turkey.

doganbariskilinc@gmail.com

Orcid Id: 0000-0003-2894-5965

Kılınç, D. B. (2022). Felsefeyi Gerçekte Kim Başlattı ya da İlk Filozoflar. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 68-81.

1. Giriş

Aristoteles *Metafizik*'in ilk bölümünde genel olarak felsefenin doğasını sergilemeye ve onu başka alanlardan ayırt etmeye çalışırken, "hayret" in, yani bilgisizliğin itirafının harekete geçirdiği kendisinden önceki filozofların düşüncelerini uzun uzadıya gözden geçirir. Tüm diğerlerinin "sayıklamaları" karşısında Anaksagoras'ı belli bir bakımdan "aklı başında" bulsa da, onun da ilkenin uygulanışı konusunda bocalayıp durduğunu belirtir. İlk filozoflar Aristoteles'in gözünde "ne söylediklerinin farkında değil gibi görünmektedirler" (Aristoteles 1996, 982b s. 84; 984b s. 95; 985a s.97). Hegel de özellikle İyonyalılar ile ilgili olarak benzer şeyler düşünür: "Evrenseli tikel bir formda ifade ettikleri" için gerçekte ne dediklerini bilmezler, bir evrenseli, düşünceyi ortaya koydukları halde maddeye sıkı sıkıya bağlı kaldıklarını sanırlar (Hegel 2018, s. 181). Felsefenin bir düşünme, anlama, gerekçelendirme, farkındalık kazanma, belli bir bilinç formu geliştirme işi olduğunu düşündüğümüzde, bu "yapıyorlar ama bilmiyorlar" eleştirisi oldukça ilginçtir, zira düşüncesinin tam içeriğinin bilincinde olmayan kişilere nasıl filozof denebilir ki? Buna göre, kendi ilkelerinin anlamını kavramamış gibi görünen İyonyalılar, Elealılar, vb. hangi sebeple filozof sayılacaklardır? Eğer sayılamazlarsa, bu durumda kimin ilk filozof olduğunu söylemek gerekir?

Felsefenin başlangıcını ilgilendiren bu durum, içinde birçok başka problem barındıran çetrefil bir meseledir. Başlamış, hâlihazırda devam eden ve geleceğe taşınma konusunda irade sergilenen bir etkinlik olarak felsefe söz konusudur ve elbette ona bir başlangıç atfetmek gerekir. Sabit bir ilk nokta belirlenip o noktadan şimdi içinde bulunduğumuz noktaya dek felsefenin gelişim süreci takip edilmeli ya da tersinden, şimdiden geriye doğru gidildiğinde ayakların sağlam bir zemine temas ettiğinin hissedilebileceği bir dayanak noktası bulunmalıdır. Kısacası, felsefenin doğum yeri, tarihi ve kurucusu açıkça belirtilmelidir. Filozof felsefe tarihçileri olan Aristoteles ve Hegel de dâhil olmak üzere felsefe tarihçileri genel olarak felsefenin yurdunu antik Yunan, doğum tarihini M.Ö. altıncı yüzyıl ve kurucusunu da Miletli Thales olarak saptarlar.¹ Gelgelelim, bugün felsefe dediğimiz şeyin geniş kapsamını göz önünde bulundurduğumuzda, felsefeyi belli bir zamanda, belli bir yerde kendini göstermiş olan belli bir kişinin tek bir hamlede başlatmış olabileceği noktası oldukça tartışmalıdır. Nitekim Aristoteles ilk filozofların "maddi yapıdaki ilkeleri" her şeyin ilkesi olarak gördüklerini ve ardından da "bu tür felsefenin kurucusu" nun Thales olduğunu söylerken, felsefenin daha sonraki gelişiminde farklı türden başlangıçlara, başka kuruculara işaret ediyor gibi görünmektedir (Aristoteles 1996, 983b ss. 90, 91).

Bu konuda Thales'in ve ardından gelenlerin başı zaten hiç beladan kurtulmaz. Aristoteles'in de işaret ettiği gibi felsefenin daha gerilere giden bir kökeni var gibi görünmektedir, ki bu durum felsefeye kaynaklık ettiği düşünülebiyecek mitoloji ya da

¹ "Aristoteles okulu ilk felsefe tarihi çalışmalarına başladığından beri, bilimsel bir karaktere sahip sistematik nazariyatın, etkinliği yaklaşık MÖ 6. yüzyılı kapsayan Milet okuluna tarihlendirilmesi konusunda bir uzlaşma sağlanmıştır" (Cornford 2021, s. 55).

genel olarak dinsel düşünce ile ilgilidir (Aristoteles 1996, 983b s. 92).² Dinsel düşünceden felsefeye geçiş bir süreklilik midir yoksa bir kopuşu mu ifade etmektedir? ‘Teologlar’, şairler de filozof olarak görülmeli midir? Thales ve ardından gelenler orijinal düşünceler mi ortaya koymuştur, yoksa bu, Avrupa-merkezci bir bakış açısını mı ele vermektedir? Gerçekte dünyanın, Mısır, Çin, Mezopotamya gibi başka bölgelerinden ‘alınmış’ fikirlerin Yunan kılığında sunulması mı söz konusudur? Yine bu meselelerle ilgili olarak özellikle şunu da sormak gerekir: Geriye yazılı bir eser bırakmamış olan, ona dair ancak başka kaynaklardan fikir edinebildiğimiz Thales’in, çeşitli mitolojilerle ortaklığı olan bir soruya yanıt arıyor ve benzer bir yanıt veriyor olduğu halde, ilk filozof olarak görülmesi meşru mudur? Bu son soruya verilecek yanıt, bir ölçüde önceki soruların yanıtlarını da içerecek olduğundan esas olarak onu merkeze alarak tartışacağız, felsefenin neden bir değil de birden çok başlangıç noktası olduğu üzerinde duracağız.

2. Felsefenin Başlangıcı Konusundaki Muğlaklık

Felsefenin ilk dönemleri açısından vazgeçilmez kaynaklardan olan Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* eserinde, filozofları incelemeye başlamadan önce, felsefenin nerede, ne zaman, kim tarafından başlatıldığı üzerine derli toplu bir şeyler söyleme gereğini duyar ve oldukça çelişkili görünebilecek bir bildirimde bulunur: “Felsefenin iki başlangıcı olmuştur: biri Anaksimandros ile, öbürü Pythagoras ile başlamıştır” (Laertios 2019, s. 18). Cornford’un haklı bulduğu bu iki farklı başlangıç fikri, esasen ağırlıklı olarak “bilimsel” açıklama yolunu tutan İyonya geleneği ile daha “mistik” bir içerik taşıyan İtalya geleneği arasında yapılan ayrımla ilişkilidir. (Cornford 2021, s. 38). Hegel de yine benzer şekilde coğrafi bakımdan Doğuya daha yakın olan filozofların materyalizme, Batıya ait olan filozofların ise daha çok idealizme meylettiklerini belirtir (Hegel 2018, s. 162). Bununla birlikte, Laertios tek tek filozoflar hakkında bilgiler vermeye geçerken de bu defa şunu söylemektedir: “Şimdi doğrudan doğruya filozofları ele almalıyız, ilk olarak da Thales’i” (Laertios 2019, s. 21). Böylelikle felsefe için başlangıç noktası olarak üç ayrı filozofun sunulduğunu görüyoruz. Başlangıcı birden fazla filozofla ilişkilendirmeyi bir kafa karışıklığına işaret ediyor olarak görmek elbette mümkündür, ancak bu çelişkili durum esasen genel olarak felsefenin doğasına ve başlangıcına ilişkin meselenin oldukça karmaşık bir mesele olduğunun ve her yerde dolaysız başlangıçlar ve sonlar gören, ilk filozofun kim olduğunun bir an önce söylenmesini isteyen bir bakış açısının aksine, meselenin çok daha kapsamlı bir biçimde ele alınması gerekliliğinin bir göstergesi olarak da alınabilir.

Felsefenin filozoflar henüz felsefe yapmaya başlamadan önce ne olduğuna dair belli bir tanımı olmadığından ya da yine aynı anlama gelmek üzere, birileri çıkıp da o ana dek hüküm sürmüş olan kavrayış biçimlerinin dışında, farklı bir şekilde düşünme girişimlerinde bulunmadan önce felsefe diye bir şey olmadığı için, kime, hangi bakımdan, ne gerekçeyle filozof denebileceği hiçbir şekilde önceden belirlenebilecek bir şey değildir. Önce ‘olanak koşulları’ araştırılmadı, aksine, bazı insanlar yeni bir

² “Felsefi Mousa (ilham perisi) anasız bir Athena değildir: Eğer bireysel akıl babası ise daha yaşlı ve daha haşmetli atası Dindir” (Cornford 2021, s. 39).

yolda düşünme yönünde harekete geçtiler ve yapmaya çalıştıkları şeyin felsefe olarak belirlenmesi ya da felsefenin filozoflar şahsında kendi kendini belirleyip tanımlaması ancak belli bir gelişmenin, bir sürecin sonunda mümkün olabildi. Theodor I. Oizerman'ın dediği gibi, "Önce filozoflar ortaya çıktı, sonra 'filozof' adı, daha sonra da 'felsefe' deyiimi doğdu" (Oizerman 1998, s. 23). İlk filozofların her biri de ortaya koymuş oldukları düşünceleriyle felsefeyi bir bakıma kendince yeniden tanımlamış ve böylelikle de bizim bugün felsefe diye bildiğimiz şeyin çeşitli yönlerini ilk defa ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla, açıktır ki, felsefenin felsefe olabilmesi dolaysızca, hemencecik, yalın bir şekilde ve yalnız başına değil, ancak birçok filozofun çeşitli girişimleri ve ortak emeği sayesinde mümkün olabilir. Bu bakımdan, ilk filozoftan değil ilk filozoflardan, felsefenin kurucusundan değil felsefenin kurucularından söz etmek gerekir.

Yine bir filozof felsefe tarihçisi olarak görülebilecek Friedrich Nietzsche de ısrarla felsefenin bir kurucusundan değil kurucularından bahsetmekte ve ilk filozoflar döneminin Sokrates'le tamamlandığını ileri sürmektedir. Ona göre bu filozofların "her biri de felsefenin doğrudan ilk evladıdır" (Nietzsche 2019, s. 84). Thales'ten Sokrates'e dek filozoflar, Nietzsche'nin gözünde felsefenin "saf tipler"ini temsil ederler, çünkü bu filozoflar hem ilk hem özgün anlamına gelmek üzere kelimenin tam anlamında orijinal filozoflardır; oysa Sokrates'ten sonraki filozoflar, örneğin Nietzsche'nin özellikle vurguladığı Platon, kendilerinden önceki filozofların düşüncelerinden yola çıktıklarından, dolayısıyla onlara bağımlı olduklarından eklektik bir karakter taşırlar, dolayısıyla da saf değil "karma tipler"dir (Nietzsche 2019, s. 85). Bununla birlikte, Nietzsche'nin argümanının sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Sokrates sonrası filozofları önlerinde hazır buldukları her şeyi toplayıp yuvasına taşıyan bir karınca, Sokrates öncesi filozofları da, Nietzsche'nin kendisinin de çok iyi bildiği gibi, ağın kendinden üreten bir örümcek olarak görmek büyük bir yanılma olacaktır; 'saflık' daha ziyade, kökleri nerede bulunabilecek olursa olsun, filozofların, çiçeklerden topladıklarını bala dönüştüren arı gibi, düşüncelerini kendi orijinal tarzlarında geliştirmelerinden, malzemeye kendilerine özgü damgalarını vurmalarından kaynaklanır.³ Bu bakımdan, içeriğe verilen özgün formun belirleyiciliği göz önünde bulundurulduğunda, felsefe tarihinde yer alan tüm büyük filozoflar hem saf hem karma olarak⁴ görülebilirler, dolayısıyla da orijinalliği Sokrates'e kadarki filozoflarla sınırlandırmak mümkün değildir.

Buna karşın, Nietzsche'nin argümanına belli bir düzeltme kaydıyla yine de hak verilebilir, çünkü felsefe her ne kadar tarihinin farklı dönemlerinde yeniden başlatılma, yeniden kurulma ihtiyacı hissetse de, bütün filozofları ilk filozof olarak adlandırmak

³ Benzetme Bacon'dan alınmıştır: "Ampiristler karıncaya benzerler, yalnızca yığarlar ve stoklarını kullanırlar. Dogmatikler, örümcekler gibi kendi ağlarını örerler. Arı, her ikisi arasındadır. Bahçenin ve çevrenin çiçeklerinden alması gereken şeyi seçip alır; ama çalışır ve onu kendi çabalarıyla biçimlendirir. Felsefenin gerçek işi arınkine benzer" (Bacon 2012, s. 173).

⁴ Arslan, Platon'la ilgili olarak bunu yerinde bir şekilde, onun hem "felsefe tarihinin görmüş olduğu en özgün bir felsefi sistemin kurucusu" hem de "felsefe tarihinin tanıdığı en büyük eklektik filozof" diye ifade etmektedir (Arslan 2017, s. 198).

doğru olmayacaktır. Zira ne kadar orijinal olurlarsa olsunlar, Epikouros'un Demokritos, Stoacıların Herakleitos, Kuşkucuların Sofistler, Yeni Platoncuların Platon ve Aristoteles tarafından öncelendiğini kabul etmek gerekir. Bu sıfatı, az çok sınırlarının belirlendiği, oluştuğu, belli ölçüde tamamlandığı ve tanımlandığı, artık kendini açıkça başka her türlü insan etkinliğinden ayırt ettiği noktaya dek felsefenin gelişimine katkıda bulunmuş olan filozoflara atfetmek gerekir. Nietzsche'nin aksine, Platon'un ve Aristoteles'in rolü bu bakımdan görmezden gelinemez, çünkü ele aldıkları başka her türlü problemin yanı sıra bizzat felsefenin doğası üzerine açıkça ve kapsamlı bir şekilde düşünen, yani felsefenin felsefesini yapan ilk filozoflar onlardır.

Filozof felsefe tarihçisi olarak Hegel, felsefe tarihini başlatan kişiyi Thales olarak görse de, Parmenides'i ele aldığı bölümde felsefenin gerçek başlatıcısının o olduğunu söyler ve yine başka filozofların da kimi bakımlardan 'ilk' olarak görülebileceğini belirtir (Hegel 2018, s. 234). Dolayısıyla onun gözünde de, felsefe için ilk filozoftan değil, ilk filozoflardan söz edilebileceği açıktır, bunlar felsefeyi felsefe yapan temel belirlenimleri ortaya koyan ve sonraki felsefi ilerleme için sağlam bir yapı sağlayan filozoflardır. Zira felsefe hemen dolaysız olarak 'var olan' değil, 'oluşan' bir şeydir ve oluşumu da bir kişiye değil, birçok kişiye aittir.

Bu durumda hâlâ felsefeye neden Thales'le başladığı sorusu sorulabilir: Anaksimandros'un ve Pythagoras'ın başını çektiği iki farklı başlangıç görüşüne rağmen Laertios neden Thales'le başlıyor? Gerçek başlangıç olarak Parmenides'i görse de Hegel niye Thales'in düşüncesinin felsefeyi başlattığını söylüyor? Ya da genel olarak felsefe tarihçileri neden ilk filozof olarak Thales'i görme konusunda birleşiyorlar?

3. İlk Filozoflar

Bu soruya verilecek yanıt aslında çok basittir: Bir yerden başlamak gerekir. Köken birçok yerde, birçok kültürde, sanatta, mitolojide, dinde bulunabilir, hatta izi insanın tarih sahnesine çıkmasına dek sürülebilir, çünkü felsefe bir düşünce etkinliğidir ve insan da düşünenidir, dolayısıyla ilk insan(lar) da içinde yaşadığı realiteyi dilde, taşta, mağara duvarında, zihinde, vb. yeniden üreterek ikilemesi, dolaysızca bulunanla yetinmeyip bir anlama ve bilme çabasına girişmesi, giderek görünüş ile öz arasında bir ayırım ortaya koyma noktasına ilerlemesi bakımından ilk filozof sayılabilir. Ancak bunun pek bir faydası olmayacak, kaotik bir duruma yol açacak, farklı farklı etkinlikleri, üretimleri birbirine karıştırmakla sonuçlanacaktır. Belli türden bir insan etkinliği olarak felsefe, boşlukta oluşmuş değilse de, kendine özgü belirlenimler taşımaktadır ve Grekler gerçekten de yeni bir şey başlatmışlardır. Hegel şöyle diyor:

Şüphe yok ki, onların [Greklerin] dininin, kültürünün, ortak hemşehrlik bağlarının tözsel başlangıcını az çok Asya, Suriye ve Mısır oluşturmuştur; ama bu kökenin yabancı doğasını o kadar çok aşındırmışlar ve bu köken o kadar fazla değişmiş, üzerinde çalışılmış, dönüştürülmüş ve bütünüyle farklı hale getirilmiştir

ki, bizim gibi onların da bunda değer verdiği, bildiği ve sevdiği şey özünde kendilerine aittir (Hegel 2018, s. 144).⁵

Greklere ortaya çıkan felsefenin henüz çıplak, dolaysız, soyut, ilk noktasını Thales oluşturmaktadır; bu açıdan felsefenin başlangıcı Thales iledir ama aynı zamanda onun ardından gelenler de felsefeyi kendilerine özgü şekilde tekrar tekrar yeniden başlatmışlardır. Hatta başlangıcın tam da bu çoklu karakteri Thales'i ilk haline getirmektedir, çünkü Hegel'in belirttiği gibi, "spekülatif düşüncesinin başarabileceği daha öte felsefi ilerleme ve önermelerinin anlaşılması ilk defa onun ardından gelen filozoflarla birlikte söz konusu olmuş ve belli dönemleri oluşturmuştur, bu yüzden Thales'e atfedilen bu gelişme hiç de onunla gerçekleşmiş değildir" (Hegel 2018, s. 165). Burada, Marx'ın "insanın anatomisi maymunun anatomisinin anahtarını içerir" ifadesinde ortaya koymak istediğiyle aynı şey söz konusudur; henüz belirlenimsiz, çıplak, gelişmemiş başlangıçlar anlaşılabilirliklerini ancak sonlarda kazanırlar (Marx 1993, s. 105). Bu bakımdan, Thales'i Thales yapan, ilk kılan, yeni bir başlangıç yapma çabalarıyla onun ardından gelenlerdir.

Ardılların aynı zamanda öncü de olduklarının bir kanıtını keza başka bir noktada görmek mümkündür. R. C. Solomon ve K. M. Higgins, Thales'le hemen hemen aynı dönemde dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan insanlık tarihinin önemli figürlerine, Çin'de Konfüçyüs, İran'da Zerdüşt, Hindistan'da Siddhartha'ya, vb. atıfta bulunarak, felsefenin "bir seferde değil ama birkaç kez ve değişik yerlerde" dünyaya geldiğini söylerler (Solomon ve Higgins 2013, s. 20). Felsefenin bu aynı zaman diliminde ama farklı mekânlardaki çoklu başlangıçları yine de Thales'in felsefenin bir başlangıç noktası olarak alınmasının önüne geçemez. Zira Thales her ne kadar ortaya özgün olmayan ve oldukça basit bir fikir atıyor gibi görünmesinden kaynaklı olarak, yukarıda saydığımız önemli kişiliklerle karşılaştırıldığında epey 'cılız' bir surete bürünüyor olsa da, onun düşüncesi bir saman alevi gibi kalmamış, aksine ardından gelenler bu kar tanesini bir çığa dönüştürmüşlerdir. Bahsi geçen büyük isimlerin yanı sıra aynı önem ve büyüklükte ikinci veya üçüncü bir ismi saymak çok zorken, durum Yunanistan'da bambaşka olmuş, öncelini inkâr eden, çürüten, yeni düşünceler geliştiren filozoflar silsilesi ortaya çıkmıştır; kısacası, orada bağlılık, tabiiyet değil zihinlerin özgürleşmesi söz konusudur. Ve tam da kendi yollarında ilerleyerek, tam da çürüterek Thales'i sahiplenmişler, onun açtığı yolun basit bir takipçisi değil genişleticisi olmuşlardır.

Şimdi Thales'in ne anlamda ilk olduğunu, onun düşüncesindeki hangi unsurun felsefenin doğmasına yol açtığını tartışabiliriz. Bilindiği üzere, Thales'in problemi evrenin başlangıcı hakkındadır, tüm bu çokluğun birliği, başlangıcı, ilkesi üzerinedir. Bu bakımdan evrenin başlangıcına dair tartışma ile felsefenin başlangıcı çakışmaktadır, felsefe tam da başlangıç sorununu gündeme getirerek başlamıştır. Ancak Thales'i özgün kılan şey sorduğu bu soru değildir, zira evrenin başlangıcı üzerinde öteden beri

⁵ Nietzsche de benzer şekilde düşünmektedir: "Yunanlıların yerli bir kültürleri olduğunu söylemek kadar aptalca bir şey olamaz. Onlar daha ziyade bütün öteki halklarda yaşayan kültürleri içlerine çekmişler, bu nedenle de bu kadar ilerlemişlerdir, çünkü mızrağı başka bir halkın bıraktığı yerden kaldırıp daha uzağa fırlatmayı bilmişlerdir" (Nietzsche 2022, s. 48).

mitolojiler de durmuşlar, kendilerince bir yanıt da geliştirmişlerdir. Esasen Thales'in soruya yanıt olarak verdiği element (su) de özgün bir belirlenime sahip değildir, çünkü su genel olarak Sümer (*Nammu*), Babil (*Tiamat* ve *Apsu*), Mısır mitolojisinde (*Nun*) (Hooke 2015, ss. 30, 52, 86), hatta Yunan mitolojisinde (*Okeanos* ve *Tethys*) de başlangıç olarak belirlenmektedir (Aristoteles 1996, 983b s. 92). Thales'in özgünlüğü ya da felsefeye özgü olan şey kendisini yeni bir kavrayış biçiminde, yeni bir bilinç formunda göstermektedir: Her şeyin bir olduğunun bilinci. Çokluk sergileyen tüm tikel nesnelerin hakikati suda yatmaktadır; su varolanlardan herhangi biri olmayıp 'bir'in ya da hakikatin ta kendisidir, yani varolan tüm şeylerin tikelliği karşısında su evrenseli ifade etmektedir (Hegel 2018, ss. 169, 170).⁶ Ayrıca Thales soruyu herhangi bir otoriteye, anonim bir kültür ögesine değil, doğanın bizzat kendisine sormaktadır, ama bu filozofun durumunda soruyu kendi kendine sormakla aynı anlama gelir ki, olgunun kendisine dayanmak ile düşüncenin kendi özgür hareketini takip etmek arasındaki bu çakışma müthüştür. Düşünce Thales'te kendisine gelmekte, doğası gereği sahip olduğu özgürlüğü edimselleştirmektedir.

Gelgelelim, onun ardından gelenlerin felsefenin doğuşunda oynadığı rol, belirttiğimiz gibi, tali bir rol değildir. Doğası gereği özgür düşüncenin ürünü olan felsefenin başlayabilmesi için bir değil birden çok kişinin olması gerekir, yoksa ortada rasyonel düşünceler değil keyfi bir şekilde ortaya atılmış fikirler söz konusu olurdu ve bunu da sözcüğü dinden ayırt edebilmek pek mümkün olmazdı. Bir sorgulama etkinliği olarak eleştirel bir karakter taşımak zorunda olan felsefe ancak ilk olanın ardından gelenler sayesinde bu karakteri taşıyabilir, dolayısıyla onlar da felsefenin doğuşuna ortaklar (Solomon ve Higgins 2013, s. 53). Anaksimandros dostu ve öğrencisi olduğu Thales'i, Hegel'in deyişiyle, kapsayarak aşmakta ve öğretmenin düşüncesinin içerimini onu değilerek anlaşılır kılmaktadır. Onun gözünde, varolan tikel şeylerden herhangi birisi çokluğun özünü oluşturuyor olamaz, çünkü tikel şeyler tikel olmak bakımından belirli, sonlu ve sınırlı olmalıdır, dolayısıyla da başka her şey olabilmek gibi bir sınırsızlığı haiz değildirler. *Arkhe* o halde hiçbir sınırı bulunmayan, tümüyle belirlenimsiz olmalıdır. Ayrıca her şeyin meydana gelişinde karşıtlığın oynadığı rolü vurgulaması bakımından da Anaksimandros'un ilk olduğunu belirtmemiz gerekir. Milet okulunun üçüncü ismi Anaksimenes ise cisimsellikten en yoksun gibi görünen öge olan 'hava'yı ilke haline getirmekle birlikte, başka tüm tikel şeylerin ondan nasıl doğabildiği konusunda da bir açıklama sunmaktadır. Şeyler arasındaki farklılık buna göre havanın değişik yoğunluk derecelerinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle meydana gelme ve yok olmanın, ilk defa dinsel bir gönderme içermeden bilimsel bir bakış açısından Anaksimenes tarafından açıklanmaya çalışıldığını görüyoruz (Capelle 1994, s. 77).

Hâlihazırda Anaksimenes'in gündeme getirmiş olduğu niceliksel farklılık, matematikçi filozof Pythagoras tarafından ilkenin bizzat kendisi haline getirilmektedir, ancak o, bir ardıl olmaktan ziyade pek çok bakımdan öncü karakterini taşımaktadır. Birincisi, ilke

⁶ Nietzsche'ye göre, Thales bir köken sorusunu gündeme getirdiği, buna mitlere başvurmadan bir yanıt geliştirdiği ve esasen de yanıtıyla her şeyin bir olduğunu ortaya koyduğu için "ilk Yunan filozofu sayılır" (Nietzsche 2022, s. 55).

olarak maddi bir ögenin değil maddi olmayan sayının ilke olarak sunulduğunu ilk defa onda görüyoruz. Bu basit bir tercih meselesi değildir; felsefenin özsel bir belirlenimi olan soyut düşünebilme, düşünceyi duyusal belirlenimleri geride bırakarak takip edebilme ilk kez Pythagoras ile birlikte mümkün olabilmektedir, çünkü değişmez ilke, ona göre, sürekli değişmek durumunda olan herhangi bir maddi öge değil, ancak değişmeden tamamen muaf olan sayı olabilir. Hegel bunu çarpıcı bir biçimde şöyle ifade eder: “Bize ilk olarak şaşırtıcı gelen şey, tasarımın bir çırpıda gerçek ve doğru saydığı her şeyi bir kenara atan ve duyusal varoluşu ortadan kaldırıp onu düşüncenin yaratımı haline getiren böyle bir dilin ataklığıdır. Varoluş duyusal olmayan bir şey olarak ifade edilmektedir...” (Hegel 2018, s. 195). İkincisi, Pythagoras tarikatvari karakterde bir okul kuran ilk filozoftur; matematiği adeta ibadete dönüştürerek felsefenin salt teorik bir uğraş olmadığını, aynı zamanda pratik bir yönelim taşıdığını, yaşam biçimi işi olduğunu ortaya koymuştur. Yine ikinci noktayla ilişkili olarak üçüncüsü, bilgeliği seven anlamında filozof adını kullanan ve filozofun nasıl biri olduğunu ifade eden, böylelikle de felsefenin ne türden bir etkinlik olduğuna dair bir fikir veren ilk odur (Laertios 2019, s. 17).

Mitolojiyle açık bir çatışmaya giren, Elea okulundan sayılabilecek Kolophonlu Ksenophanes’in de daha sonraki dönemlerde sıkça ortaya çıkacak olan din ile felsefe arasındaki çatışmanın ilk prototipini sunduğunu söylemek mümkündür, çünkü antropomorfik bir şekilde düşünmenin kendi yanlısalarımızı gerçek sanmak anlamına geldiğini, buna karşılık düşünceyi içine gömüldüğü tüm bireysel, toplumsal, duyusal belirlenimlerden özgürleştirmek gerektiğini ortaya koymuştur (Capelle 1994, s. 98-99). Bir yandan gerçek bir “bir” ya da tanrı kavrayışı oluşturmaya çalışması, bir yandan da antropomorfik tanrı tasarımlarıyla mücadele etmesi bakımından, Spinoza’nın *Ethica*’nın Birinci Bölümünde çok daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştireceği işi öncelemektedir.

Gel gör ki, Elea Okulu’ndan Parmenides’i ilk filozof saymamak ona büyük bir haksızlık olacaktır; Hegel’in belirttiği gibi, gerçek felsefeyi başlatan odur, çünkü sayının düşünceye dışsallığını bir kenara itip ilk kavramı, Varlık kavramını geliştiren ilk kişi odur, felsefe böylece kavramsal düşünme, kavramlarda hareket etme anlamına gelmektedir (Hegel 2018, ss. 221, 234). Ünlü “Varlık vardır, varlık-olmayan yoktur” ifadesiyle, düşüncelerin tutarlı olması gerektiğini ortaya koyan Parmenides, varlıktan varolmayan bir şey olarak ve birden de çok olarak söz eden filozoflara karşı, varlığın birliğini ve değişmezliğini öne sürmektedir ki, bu anlamda onun mantığın başlatıcısı olduğunu söylemek de mümkündür.⁷ Ona göre, meydana gelme ve yok olmayı kabul etmek, varlığın hem var olduğunu hem var olmadığını, dahası hiçlik diye bir şeyin var olduğunu ileri sürmek anlamına geleceğinden, varlığın değişmez olduğunu kabul etmek gerekir. Parmenides kendisinden önceki filozofların bağlı oldukları temel düşünceyi kelimenin tam anlamında almak gerektiği fikrindedir: Eğer her şey birse, o

⁷ Hegel mantığın başlangıcı ile felsefenin başlangıcını Parmenides şahsında özdeşleştirerek, onun düşüncesinin “felsefenin gerçek başlangıcı” olarak görülmesi gerektiğini belirtir, “çünkü felsefe genel olarak düşünerek bilmedir –, ve ilk kez buradadır ki arı düşünce sıkı sıkıya yakalanmış ve kendi kendisi için nesnel olmuştur” (Hegel 2004, s. 163).

zaman her şey gerçektir birdir. Bu durumda çokluktan söz etmek neden? Önceki filozofların dolaysız olarak sahip oldukları görünüş ile gerçeklik arasındaki ayrımı Parmenides böylece bilinçli olarak öne sürmüş olmaktadır. Gerçek olan Varlıktır ve Varlık da değişmez olan, bir olandır. Bu bakımdan, tüm değişme, tüm çokluk bir görünüşten ibarettir, duyuyla ilgili bir meseledir, oysa hakikat yalnızca akıl yoluyla bilinebilir; “ondan önce hiçbir düşünür herhangi bir deneye dayanmadan, ancak ve ancak akıl yoluyla gerçek bilgiye ulaşılacağını Parmenides gibi cesaretle söylememiştir (Dürüşken 2021, s. 108). Parmenides böylelikle açık bir şekilde, ontolojinin yanı sıra epistemolojiyi de felsefenin temel bileşeni haline getirmektedir.

Fakat Zenon’a, her ne kadar Parmenides’in öğrencisi ve takipçisi olsa da ikincil bir konum atfetmek, onun felsefenin kurucu figürlerinden biri olduğu olgusunu karartacaktır. Aristoteles’in “diyalektiğin kurucusu” olarak andığı Zenon, argüman geliştirmekte usta birisiydi ve öğretmeni Parmenides’in Varlığının gücünün o denli bilincindeydi ki, bu evrenselin karşısında hiçbir tikel varoluşun bir hakikati olamayacağına, hiçbir kalıcılık taşıyamayacağına inanıyordu. Felsefenin ileri geri fikirler öne sürme işi olmadığını, aksine savunulan düşüncenin temellendirilmesini, gerekçelendirilmesini, dolayısıyla bir kanıtlama ve çürütme diyalektiğini gerektirdiğini düşündüğümüzde, Zenon’un kendinden önceki filozofların önemli bir eksikliğini kapattığını görmemek mümkün değildir. Çeşitli paradokslar ortaya koyan Zenon, çokluğun ve hareketin kavranamaz bir şey olduğunu, dolayısıyla da gerçekte varolamayacağını göstermeye çalışıyordu. Sözelimi, hareket hareketsizliği merkeze almadan açıklanamayan bir şeydir, çünkü bir şeyin hareket ettiğini söylemek onun ilerlediği yol boyunca değişik noktalarda bulunduğunu, dolayısıyla da durduğunu, hareketsiz kaldığını söylemek anlamına gelir. Bu da hareketin hareketsizlik olarak kavranması demektir ki, Zenon’a göre akla ve mantığa aykırıdır. Nasıl ki varlık varlıksa, hareket de hareket olmalıdır, oysa hareketin varolduğu argümanından yola çıkıldığında hareketin hareketsizlik olduğu sonucuna varılmaktadır. Hareket böylece düşüncenin karşısında kendini, kendi içinde çelişki taşıyan bir şey olarak ortaya koymaktadır ve Elealılar sıkı sıkıya yapışıp kaldıkları özdeşlik mantığına göre çelişkili bir şey varolmayacağından hareketin de varolmadığı sonucu çıkar. Hegel’in deyimiyile “düşmanın karargahında” savaşıyor, yani kendi düşüncesini doğrudan öne sürmek yerine hasımlarının düşüncesini takip edip onları çelişkiye sürükleyen Zenon, hareketi yok saysa da, ya da hareket kavramının kendi kendini çürüttüğünü ortaya koysa da, düşünceye hareket kazandıran, yani düşünceyi duyuusal belirlenimlerden çekip çıkararak arı kavramların hareketini takip eden ilk kişilerdendir (Hegel 2018, s. 243).

Elea Okulu’nun tam karşısında yer alan, Nietzsche’nin deyimiyile, ‘atmosfersiz yıldız’ Herakleitos, tam da bu karşıtlık sayesinde ilk filozof olarak kendisini göstermektedir (Nietzsche 2022, ss. 11, 73). Hakikatin ne varlık ne hiçlik, aksine hem varlık hem hiçlik olduğunu, yani varlık ve hiçliğin birliği olarak oluştuğunu ileri süren Herakleitos, hiçbir şeyin kendinde kalıcı olmadığını, süreklilik taşımadığı fikrindedir. Her şey değişim, hareket içindedir ve değişmezlik ancak bu sürekli değişimde, evrensel hareket olgusunda bulunabilir. Ona göre, karşıtların birbirleriyle mücadelesi üzerine

kurulu olan bu evrende değişmezlik ancak bir görünüşten ibarettir; duyularına değil akla dayanan, *logosa* kulak veren insan ise gerçeğin oluşta yattığının, karşıtların bir olduğunun farkındadır. Modern Herakleitos olarak Hegel, Herakleitos'un böylelikle 'ateş' elementinin simgelediği zamanı ilke haline getirerek, varlık ve hiçlik soyutlamalarının ötesine geçtiğini ve ilk somut kavramı, oluşu ortaya koyduğunu ileri sürer (Hegel 2018, s. 259).

Sonraki filozofların gözünde, Parmenides ile Herakleitos birbirine tamamen zıddı, ama aynı zamanda ikisi de bir şekilde hakikati ifade ediyor gibi görünüyorlardı: Gerçek varlık değişmez, ezeli, ebedi olmalıydı, tıpkı Parmenides'in Bir'i gibi; bununla birlikte, deneyimimize konu olan şeyler çokluğunun realitesi de, hareketi de bir o kadar gerçektir. Karşıtlığı uzlaştırma girişimi ilk olarak Empedokles'ten geldi, bir yerine dört ilkeyi, hava, su, toprak, ateş elementlerinin ebediliğini gündeme getirerek, meydana gelme ve yok olmaya dair bir açıklama sunarak bu süreçlerin dört elementin "birleşme" ve "ayrılma"sı yoluyla gerçekleştiğini ileri süren ilk defa o oldu (Capelle 1994, s. 162). Aristoteles'in izini sürdüğü nedenlerden hareket ettirici nedeni de dostluk ve çatışma ilkelerinin rollerini ortaya koyarak yine ilk kez Empedokles ele almıştır (Aristoteles 1996, 984a ss. 97, 98). İkinci olarak, karşıtlığın üstesinden gelmek üzere Demokritos'un, bugünkü bilimsel kavrayışa oldukça yakın bir şekilde, 'atom' ve 'boşluk'u ilke olarak öne sürdüğünü görüyoruz; buna göre, Parmenides'in kavramı olan varlık olumlanmakta ve aynı zamanda onun hiçbir şekilde düşünülemeyeceğini, söylenemeyeceğini, varolamayacağını ileri sürdüğü varlık-olmayana da gerçeklik bağışlanmaktadır. Dışarıdan mistik, aşkın, vb. hiçbir güç gerektirmeyecek şekilde tüm çokluk dünyasını sonsuz sayıdaki atomun boşluktaki mekanik hareketi ile açıklamaya çalışan Demokritos, "doğanın içkinliği"ni güçlü ve açık bir biçimde vurgulamıştır: "Bilim, dünya için hiçbir temele sahip olmama duygusundan kurtarılmış olduğunu ilk defa atom teorisinde hisseder" (Hegel 2018, s. 279). Üçüncü olarak, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Aristoteles'in "aklı başında tek kişi" olarak gördüğü ve salt bu belirlemesinden ötürü bile öncü bir karakter taşıdığı açık olan Anaksagoras, birbirinden nitelik bakımından farklı sonsuz sayıda parçacığın birbirine karışmış olduğu kaotik bir ilksel durumdan söz eder ve böylelikle türülülüğü ebedileştirir. Bu kaostan, düzensizlik ve belirsizlikten çıkış ise ona göre aklın işidir, dünyayı *nous* yönetir ve hiçbir şey rastgele olmayıp şeylerin düzeninde tam bir rasyonalite söz konusudur. Düşünce ya da akıl ilk defa Anaksagoras tarafından ilke haline getirilmektedir (Hegel 2018, s. 290). Düşünce üzerine düşünme anlamında felsefe de bu bakımdan ilk dolaysız ifadesini Anaksagoras'ta bulmaktadır.

Felsefe, bilindiği üzere, doğa üzerine kafa yormaktan, varlığı bilme çabasından ibaret değildir, aynı zamanda bu 'bilme'nin doğası üzerine düşünme işidir. Önceki filozoflarda yer yer rastladığımız sanı ile hakikat arasındaki ayrım ya da duyuların yanıltıcılığı üzerine vurgular epistemolojik bir tartışmaya işaret ediyor olsa da, Sofistlerden önceki felsefenin Kant'ın deyimiyle dogmatik olduğu söylenebilir, çünkü 'iç'i ya da özneyi pek hesaba katmadan doğrudan doğruya 'dış'ı ya da nesneyi bilmeye yöneliyorlardı. Genel olarak, hakikatin bir olduğu bilincini taşıyorlardı, ancak bu 'bir'i her bir filozof kendi tarzında kavlıyor ve böylelikle ortada birden çok 'bir' söz konusu

oluyordu. Bu arka plan karşısında felsefede yeni bir girişimin ortaya çıkmaması mümkün değildi. Sofist çelişkili bir biçimde hem filozoftan farklı, hatta ona karşıt olarak bilgeliği seven değil bilgiğe sahip olan ve sahip olduğu bilgiyi başkalarıyla paylaşan, öğreten hem de şeylerin gerçek doğasının nesnel bir biçimde bilinemez olduğunu ilan eden kişidir. Dolayısıyla, sofistin gözünde bilgelik nesnel hakikatin bilinmeyeceği olgusuna dayanan bir bilgeliktir. İnsanın bilgisi tümüyle algılara dayalıdır ve her bir insan dış dünyayı kendi bireyselliği içinde algıladığından hakikat insanın dışında bir yerlerde olmayıp bizzat insanın kendisidir, Protagoras'ın ifadesiyle "insan her şeyin ölçüsüdür." Bu büyük karşı çıkış, felsefeye dahil olan içeriden yıkıcılık, felsefenin gelişiminin önüne çıkarılan bu muazzam handikap, çelişkili bir biçimde, felsefenin daha öte ilerleyişinin kaldıracı haline gelmektedir, çünkü öznel bir biçimde düşünceyi ilke haline getiren bu bakış açısı sağlam ve kalıcı olanın ne doğanın bizzat kendisi ne de toplumsal, siyasal, ahlaksal unsurlar olduğunu, aksine belirleyici olanın düşünce olduğunu ortaya koymakla (Hegel 2018, s. 319), düşüncenin kendi içinde gücünü toplayarak daha öte girişimlerde bulunabilmesi için bir zemin oluşturmaktadır. "Felsefenin candamarı ya da itici gücü karşıtlıktır. İlk başlangıçları artık geçmişte kalınca, her yeni gelişme daha önceki düşünceye karşı olan bir tepkiyi temsil eder" (Guthrie 1999, s. 72). Sonraki filozoflar şahsında felsefe kendini Sofistlerin ortaya koyduğu bu güçlük karşısında yeni formlarda yeniden kurmak zorunda kalarak kapsamını derinleştirme ve sistematikleşme yoluna girecektir. Halk öğretmenleri olarak ortaya çıkıp felsefeyi halka yayma, çürütme ve kanıtlamada gösterdikleri ustalıkla mantığın gelişimine büyük katkıda bulunma, siyasal meseleleri ciddi anlamda tartışma konusu haline getirme, vb. gibi öncü özellikleri dışında, sırf bu bakımdan bile Sofistlerin felsefede ilk olduklarını söyleyebiliriz.

Sokrates'in bilgeliği ise Sofistlerinkinden farklı olarak, hakikatin bilinmeyeceğine değil hiçbir şey bilmediği olgusuna dayanan bir bilgeliktir. Bilgiye dolaysız bir şekilde sahip olunduğu yanılsamasını dağıtmak, ahlaksal yaşamın dolaysız bir şekilde sahip olunacak bir şey değil de sorgulayarak, eleştirerek, üzerinde düşünerek ulaşılabilecek bir şey olduğunu göstermek üzere harekete geçen Sokrates, felsefenin temel belirlemeleri olan düşünme üzerine düşünmeyi gerçek anlamda ortaya koyan ilk kişidir; işi insanları sahip oldukları fikirler üzerine düşündürmek ve hiçbir dışsal otoriteye dayanmadan salt kendilerinden hareketle, düşünce yoluyla nesnel hakikate ulaşabileceklerini göstermektir (Hegel 2018, s. 349). Yine felsefenin önemli bir disiplini olan ahlak felsefesini gerçek anlamda başlatan odur ve ahlaksal meseleler üzerine diyaloglarıyla "düşünceyi tanımlar üzerinde yoğunlaştıran ilk kişi olmuştu" (Aristoteles 1996, 987b s. 109). Diyalog içerisine girdiği insanları çürüterek bir şey diyemez hale getirme, hiçbir şey bilmediklerini itiraf etme noktasına sürüklenme konusunda sergilediği ustalık, vb. sebepler karşısında tepki çekmemelik edemezdi. Felsefesine karşı çıkılmıştı, yok edilmek isteniyordu, ama kendisinden, kendi yaşamından ayrı bir felsefesi olmadığı için, felsefesiyle yaşamı özdeş olduğu için bizzat Sokrates'in kendisini yok etmek zorunda kaldılar; yaşayan ya da "kişileşmiş" felsefe olan Sokrates, böylelikle ilk şehidi olarak felsefenin uğrunda ölünecek kadar ciddi bir

iş olduğunu göstererek felsefenin geçmişte kalan bir şey olmasını engellemiş, yüzyıllarca varlığını sürdürmesi için gereken zemini oluşturmuştur.⁸

Bunca filozofun ardından geliyor olmalarına rağmen Platon'u ve Aristoteles'i ilk filozof saymamak büyük haksızlık olacaktır.⁹ Hegel felsefe tarihinde yer alan başka hiçbir filozofu değil, sadece onları "insan soyunun öğretmeni" olarak tanımlar (Hegel 2019, s. 7). Mitolojiden felsefeye geçiş eğer nazımdan nesre, şiirin canlılığından düzyazının kuruluşuna geçiş anlamına geliyorsa, canlılığı bir şekilde diyalog formunda düzyazıda da muhafaza edecek şekilde bu işi kelimenin tam anlamında başaran ilk filozof Platon'dur. Hiçbir şey öğretmediğini iddia eden ve 'ölü' yazıya değil de 'canlı' diyaloga önem veren Sokrates'in öğrencisi olsa da (Baudart 2018, s. 43), düşünceleri yazının diline tercüme etme işi Platon'un sayesinde felsefenin bir geleneği haline gelmiştir ve yine başta Sokrates olmak üzere değişik filozofların düşüncelerinin silinip gitmesi onun sayesinde önlenmiştir.¹⁰ Gerçek anlamda ilk felsefe okulunun kurucusu olan Platon, bugün felsefe diye bildiğimiz çok kapsamlı düşünce etkinliğinin sorun edindiği neredeyse tüm alanları tartışmasının konusu haline getirmiş, epistemolojiden ontolojiye, ahlaktan siyasete, sanattan eğitime dek felsefenin uzanmadığı hiçbir alanı dokunulmadan bırakmamıştır. Gerçekliği bütünlüğü içinde açıklama çabası içinde olan "Platon, Antikçağ felsefe tarihinde karşımıza çıkan sistem kurucu ilk filozoftur" (Arslan 2017, s. 197). Her şeyden önce *Politeia* diyalogunun siyaset felsefesinin ilk ve kurucu metni olduğunu belirtmek gerekir. Öncellerinin, özellikle de Pythagoras, Herakleitos ve Parmenides'in, dahası Sokrates ve Sofistlerin omuzları üzerinde yükseldiği doğrudur, ancak o bir taklitçi ya da takipçi değil öncüdür, Whitehead'in tüm Batı felsefesini Platon'a düşülmüş dipnotlar dizisi olarak görmesi boşuna değildir (Whitehead 1985, s. 39).

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles ise bir öğrenci olmaktan ziyade öğretmendir, hatta İslam felsefesi geleneğinde, ilk öğretmen (muallim-i evvel) olarak bile görülmektedir. Platon'da, örneğin *Politeia* diyalogunda olduğu gibi, iç içe alınmış olan alanları ilk defa özerk birer disiplin olarak ortaya koyma yoluna gitmiş, özellikle mantığı tüm içerikten yalıtılmış bir disiplin olarak ele alarak onun kurucusu olmuştur (Arslan 2007, ss. 39, 51). Burada vurgulayacağımız esas önemli nokta ise, Aristoteles'in her ne kadar bağımsız bir disiplin şeklinde ortaya koymasa da kendisine dek felsefenin tarihini belli bir perspektiften takip ederek eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutan ilk felsefe tarihçisi olmasıdır. Şüphesiz, Aristoteles'in felsefe tarihçisi yönünü ön plana çıkararak onun ilk filozof olduğunu ileri sürmek çelişkili gibi görünecektir, çünkü bir felsefe tarihçisi olmak tam da felsefede ilk olmamak demektir, ki zaten Aristoteles de felsefeyi Thales'le başlatmakta ve ardından gelen filozofları sistematik olarak incelemektedir.

⁸ Sokrates konusunda daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Kılınç, D. B. (2021). Sokrates. A. Gürgen (Ed.) *Physis'ten Natura'ya: İlk Çağda Doğa* içinde (ss. 283-304), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

⁹ Bu büyük filozoflar çok kapsamlı felsefeler ortaya koydukları için onlar hakkında söylenecek şeyler bitip tükenmek bilmeyen cinstendir. Bir makalenin sınırları içerisinde sadece kimi noktalara değinmekle yetineceğiz.

¹⁰ "Atinalıların –özellikle de Platon'un– okuryazar olmaları Atina'nın dünyanın felsefi merkezi olarak zafer kazanmasını sağladı" (Solomon ve Higgins 2013, s. 21).

Ancak, o böylelikle kendisinden önceki düşünürlerde henüz bilinçsiz bir şekilde bulunan ilkelerin bilincini geliştirmiştir, ya da daha başka bir ifadeyle, felsefe onda ne olduğuna dair belli bir bilinç düzeyine erişmiştir. Bu noktadan hareket ettiğimizde, tüm başka meziyetlerini göz ardı edecek olsak bile, sırf ilk felsefe tarihçisi filozof olmasından dolayı Aristoteles'in felsefenin kurucu figürlerinden birisi olarak görülmesi gerektiği açıktır.

4. Sonuç

Hegel'in, en azından kökenini Aristoteles'ten miras aldığı bir kavrayışa müracaat edecek olursak, felsefenin kendini gösterdiği ilk form bakımından "en yoksul ve en soyut" olduğunu, kendisini henüz çok çeşitli yönleriyle ortaya koyup "ileriye doğru hiçbir hareket sergilememiş" olduğunu ve bunu yapabilmek, yani somut olmak için filozofların çabasıyla gelişmek, kendini açındırmak, yeni formlarda ortaya koymak, yani bir süreçten geçmek zorunda olduğunu belirtmeliyiz (Hegel 2018, ss. 56-57). Bu, felsefenin filozoflar şahsında kendi kendini tanımlaması anlamına gelmektedir ki, bizim felsefeyi hem farklı yönleriyle zengin bir çerçevede kavramamıza hem de sanat, din ve bilim gibi başka benzer etkinliklerden ayrımını ortaya koymamıza imkân tanıyan şey budur. Aristoteles'i felsefenin gelişimindeki görece belli bir son noktayı temsil ediyor olarak kavrayacak olursak, felsefenin ancak ulaşılmış olduğu bu son noktadan hareketle anlaşılabilirliği, çünkü elimizde felsefenin bu gelişim sürecinden başka hazır bir reçete olmadığı açıktır. Dolayısıyla, felsefenin genel özelliklerini ilk defa temsil ediyor olmaları ya da felsefenin 'yeni' bir yönünü ortaya koyuyor olmaları bakımından Thales'ten Aristoteles'e her bir filozof felsefenin felsefe olarak inşa sürecinde ilk filozof olarak görülebilir. Yani bugün felsefenin doğasına ait saydığımız kritik belirlenimlerin saptanmasında farklı başlangıç noktalarını temsil etmeleri bakımından bu filozofların hepsi de ilktir, felsefenin kurucusudur; dolayısıyla, felsefenin kurucusundan, ilk filozoftan değil, ancak kuruculardan, ilk filozoflardan bahsedebiliriz.

KAYNAKÇA

Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslan, A. (2017). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aristoteles (1996). *Metafizik* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Bacon, F. (2012). *Novum Organum: Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler* (S. Önal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Baudart, A. (2018). Platon. J. Russ (Ed.), *Felsefe Tarihi: Kurucu Düşünceler I* içinde (ss. 39-70). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Capelle, W. (1994). *Sokrates'ten Önce Felsefe I* (O. Özügül, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Cornford, F. M. (2021). *Dinden Felsefeye: Batı Nazariyatının Kökenleri Üzerine* (Ö. Orhan, Çev.). İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Dürüşken, Ç. (2021). *Antikçağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2004). *Mantık Bilimi: Felsefi Bilimler Ansiklopedisi I* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2018). *Felsefe Tarihi I* (D. B. Kılınç, Çev.). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2019). *Felsefe Tarihi II: Platon'dan Ortaçağ Felsefesine* (D. B. Kılınç, Çev.). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Hooke, S. H. (2015). *Ortadoğu Mitolojisi* (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılınç, D. B. (2021). Sokrates. A. Gürgen (Ed.), *Physis'ten Natura'ya: İlk Çağda Doğa içinde* (ss. 283-304). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Laertios, D. (2019). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (C. Şentuna, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marx, K. (1993). *Grundrisse* (Martin Nicolaus, İng. Çev.). Londra: Penguin Books.
- Nietzsche, F. W. (2019). *Platon Öncesi Filozoflar* (N. Nirven, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Nietzsche, F. W. (2022). *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe* (G. Aytaç, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Oizerman, T. I. (1998). *Felsefe Tarihinin Sorunları* (C. A. Kanat, Çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Solomon, R. C. ve Higgins, K. M. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi* (M. Topal, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Whitehead, A. N. (1985). *Process and Reality*. New York: The Free Press.